

Η (εξω)εδαφική διαμόρφωση της προσφυγικής ιδιότητας: η κατηγορία των προσφύγων *sur place*

Κρυσταλένια-Σωτηρία Πούλου

Δ.Ν., Πρωτοδίκης Δ.Δ.

Μαρία Σταυροπούλου

Πρωτοδίκης Δ.Δ.

Εισαγωγή

Η διεθνής προστασία των προσφύγων αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις πυλώνες του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εδραζόμενη, προεχόντως, στη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 και στο Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης του 1967. Υπό το πρίσμα εδραίωσης αυτής της προστατευτικής αρχιτεκτονικής, σημαντική θέση καταλαμβάνει, μεταξύ άλλων, και μια ιδιότυπη κατηγορία προσφύγων, οι πρόσφυγες *sur place*, ήτοι τα πρόσωπα εκείνα, τα οποία, αν και κατά τον χρόνο αναχώρησής τους από την χώρα καταγωγής τους δεν πληρούσαν τα απαραίτητα κριτήρια για την χορήγηση στους ίδιους του καθεστώτος του πρόσφυγα, απέκτησαν εκ των υστέρων, σε δεύτερο χρόνο, φόβο δίωξης λόγω δημιουργίας νέων συνθηκών.

Ποια είναι όμως η βασική ιδιαιτερότητα αυτής της ιδιάζουσας κατηγορίας προσφύγων; Κατά κύριο λόγο ο καθορισμός του χρόνου πλήρωσης των προϋποθέσεων για την χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα. Η απαίτηση του βάσιμου φόβου δίωξης δεν υφίσταται κατά την αναχώρηση του προσώπου από την χώρα καταγωγής του αλλά δημιουργείται εκ των υστέρων, είτε λόγω αλλαγής των συνθηκών στην χώρα καταγωγής του είτε λόγω ενεργειών και συμπεριφορών κατά την παραμονή στην χώρα υποδοχής. Το ιδιότυπο αυτό χρονικό σημείο επί του οποίου θα κριθεί η δυνατότητα χορήγησης του καθεστώτος του πρόσφυγα γεννά προκλήσεις, καθώς πρέπει να ανευρεθεί η δίκαιη ισορροπία ανάμεσα στην ανάγκη προστασίας των προσώπων που κινδυνεύουν να υποστούν δίωξη και στην αποτροπή των καταχρηστικών πρακτικών των αιτούντων άσυλο.

Η έννοια αυτής της ιδιόμορφης κατηγορίας προσφύγων, των προσφύγων *sur place*, αντλεί νομιμοποιητικό έρεισμα, κατ' αρχάς, στην ερμηνεία του άρθρου 1^Α(2) της Σύμβασης της Γενεύης

του 1951¹, αναγνωρίζεται δε και στο Εγχειρίδιο της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες². Στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη εισήχθη με την πρόταση της Επιτροπής του 2001 (σχέδιο άρθρου 8)³ και κωδικοποιήθηκε τελικά στο άρθρο 5 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ (ΟΕΑΑ, αναδιατύπωση) για την αναγνώριση του προσφυγικού καθεστώτος. Σε εθνικό επίπεδο, η σχετική ρύθμιση ενσωματώθηκε αρχικά στο άρθρο 5 του ν. 4636/2019 (ΦΕΚ Α' 169) και, ακολούθως, στην - έχουσα ταυτόσημο περιεχόμενο - διάταξη του άρθρου 4 του ν. 4939/2022 (ΦΕΚ Α' 111) αναφορικά με τις ανάγκες παροχής διεθνούς προστασίας οι οποίες ανακύπτουν επιτόπου. Εξάλλου, ιδιαίτερη προσοχή δίδεται και στη νομολογιακή πρακτική, η οποία στο πλαίσιο προβολής ισχυρισμών περί προσφυγικής ιδιότητας επιδιώκει να διακριβωθεί η λεπτή γραμμή που διαχωρίζει τη ουσιαστικά βασιμη αξίωση προστασίας από την καταχρηστική επίκληση.

Νομολογιακή προσέγγιση της έννοιας του πρόσφυγα *sur place*

Η έννοια του πρόσφυγα *sur place* αποτελεί θεμελιώδη πτυχή του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου ασύλου, αναφερόμενη σε πρόσωπα που αποκτούν την ιδιότητα του πρόσφυγα εξαιτίας γεγονότων και περιστάσεων που προέκυψαν μετά την αναχώρησή τους από την χώρα καταγωγής. Όπως προαναφέρθηκε, στο ευρωπαϊκό δίκαιο η έννοια αυτή ρυθμίζεται ρητά στο άρθρο 5 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ για την αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα, υπό τον τίτλο «Ανάγκες παροχής διεθνούς προστασίας οι οποίες ανακύπτουν επιτόπου», το οποίο προβλέπει ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να εξετάζουν νέα στοιχεία ή ευρήματα που ανακύπτουν μετά την αναχώρηση του αιτούντος διεθνή προστασία από την χώρα καταγωγής. Σύμφωνα με την ανωτέρω διάταξη, ο

¹«Α. Εν τη εννοία της παρούσης συμβάσεως ο όρος “πρόσφυξ” εφαρμόζεται επί: 1. ... 2. Παντός προσώπου όπερ συνεπεία γεγονότων επελθόντων πρό της 1ης Ιανουαρίου 1951 και δεδικαιολογημένου φόβου διώξεως λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητος, κοινωνικής τάξεως ή πολιτικών πεποιθήσεων ευρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την υπηκοότητα και δεν δύναται ή, λόγω του φόβου τούτου, δεν επιθυμεί να απολαύη της προστασίας της χώρας ταύτης, ή εάν μη έχον υπηκοότητα τινά και ευρισκόμενον συνεπεία τοιούτων γεγονότων εκτός της χώρας της προηγούμενης συνήθους αυτού διαμονής, δεν δύναται ή, λόγω του φόβου τούτου, δεν επιθυμεί να επιστρέψη εις ταύτην. Εν ή περιπτώσει πρόσωπόν τι είναι υπήκοος πλειόνων χωρών, ο όρος “ής έχει την υπηκοότητα” αναφέρεται εις μίαν εκάστην των χωρών ών το πρόσωπον τούτο είναι υπήκοος. Δεν θεωρείται στερούμενον της υπό της χώρας ής έχει την υπηκοότητα παρεχομένης προστασίας, πρόσωπον όπερ άνευ αιτίας βασιζομένης επί δεδικαιολογημένου φόβου δεν έκαμε χρήσιν της υφ' ετέρας των χωρών ών κέκτηται την υπηκοότητα παρεχομένης προστασίας».

²UNHCR, Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status, παρ. 94-96.

³Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου για τη θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών και των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους: αιτιολογική έκθεση, έγγρ. COM(2001) 510 τελικό, 2001/0207(CNS), της 12ης Σεπτεμβρίου 2001, σελ. 19-20.

βάσιμος φόβος δίωξης μπορεί να θεμελιώνεται α. σε γεγονότα που έλαβαν χώρα μετά την αναχώρηση του αιτούντος από την χώρα καταγωγής (άρθρο 5 παρ. 1), ήτοι σε γεγονότα που αφορούν σε μεταβολή των συνθηκών στην χώρα καταγωγής, όπως βίαιη μεταβολή του πολιτεύματος, ενώ ο αιτών βρίσκεται εκτός της χώρας καταγωγής για λόγους ανεξάρτητους από την ανάγκη παροχής διεθνούς προστασίας (π.χ. για σπουδές), είτε β. σε δραστηριότητες του αιτούντος μετά την αναχώρησή του από τη χώρα καταγωγής, ιδίως όταν αυτές αποτελούν εκδήλωση και προέκταση πεποιθήσεων ή προσανατολισμών που προϋπήρχαν στην χώρα καταγωγής (άρθρο 5 παρ. 2)⁴, ενώ τα κράτη μέλη μπορούν να ορίσουν ότι δεν αναγνωρίζεται καθεστώς πρόσφυγα στον αιτούντα που υποβάλλει μεταγενέστερη αίτηση, όταν ο κίνδυνος δίωξης στηρίζεται σε περιστάσεις που προκλήθηκαν εσκεμμένα από τον αιτούντα μετά την αναχώρησή του από τη χώρα καταγωγής (άρθρο 5 παρ. 3). Εξάλλου, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 3 στοιχείο δ' της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ, η αξιολόγησης της αίτησης διεθνούς προστασίας πρέπει να γίνεται σε εξατομικευμένη βάση και να συνεκτιμάται, μεταξύ άλλων, αν οι δραστηριότητες του αιτούντος από τότε που εγκατέλειψε την χώρα καταγωγής του αναλήφθηκαν με αποκλειστικό ή κύριο σκοπό τη δημιουργία των απαραίτητων συνθηκών για την υποβολή αίτησης διεθνούς προστασίας, ώστε να εκτιμηθεί αν ο ενδιαφερόμενος θα εκτεθεί, συνεπεία των εν λόγω δραστηριοτήτων, σε δίωξη σε περίπτωση επιστροφής του στην χώρα καταγωγής.

Καθοριστικό ρόλο στην ανάδειξη και ερμηνευτική επεξεργασία της κατηγορίας αυτής προσφύγων έχει διαδραματίσει η νομολογία του ΔΕΕ θέτοντας τις βάσεις για μια πιο ευέλικτη και ανθρωποκεντρική προσέγγιση της προσφυγικής ιδιότητας.

Η υπόθεση που αποτέλεσε προπομπό στη νομολογία για τους πρόσφυγες *sur place* είναι η υπόθεση Υ και Ζ (C-71/11 και C-99/11). Οι αιτούντες, μέλη της θρησκευτικής κοινότητας Αχμαντί στο Πακιστάν, υποστήριξαν ότι κινδυνεύουν να διωχθούν λόγω των περιορισμών που

⁴Βλ. κατωτέρω αναφερόμενη απόφαση ΔΕΕ της 29ης Φεβρουαρίου 2024 Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl v JF, C-222/22, με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι: «Η χρήση του όρου “ιδίως” στο άρθρο 5, παράγραφος 2, για την περίπτωση που αποδεικνύεται ότι οι εν λόγω δραστηριότητες αποτελούν εκδήλωση και προέκταση πεποιθήσεων ή προσανατολισμών που ο αιτών είχε ήδη στη χώρα καταγωγής, συνεπάγεται ότι είναι δυνατή, καταρχήν, και η επίκληση δραστηριοτήτων που δεν αποτελούν τέτοια εκδήλωση και προέκταση, είτε στο πλαίσιο πρώτης αίτησης για διεθνή προστασία είτε στο πλαίσιο μεταγενέστερης αίτησης» (σκέψη 28 *infin*).

υφίστανται στη χώρα καταγωγής τους ως προς τη δημόσια άσκηση της θρησκείας τους⁵. Η απόφαση του ΔΕΕ, αν και εκδόθηκε στο πλαίσιο συνήθους αίτησης διεθνούς προστασίας όπου ο φόβος δίωξης είχε γεννηθεί ήδη στη χώρα καταγωγής, παρουσιάζει ιδιαίτερο ερμηνευτικό ενδιαφέρον για την κατηγορία των προσφύγων *sur place*. Το Δικαστήριο, ερμηνεύοντας τα άρθρα 9 και 10 της Οδηγίας 2004/83/EK «για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους», αναγνώρισε ότι η θρησκευτική ελευθερία δεν περιορίζεται σε έναν «εσωτερικό» χώρο πίστης, αλλά εκτείνεται και στη δημόσια εκδήλωσή της, η οποία αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της προσωπικής και συλλογικής ταυτότητας. Κατά συνέπεια, η ουσιώδης παραβίαση της δυνατότητας αυτής συνιστά δίωξη, ανεξαρτήτως εάν συνοδεύεται από σωματική βία, ενώ, ειδικότερα, υπογραμμίζεται ότι κανένα πρόσωπο δεν μπορεί να υποχρεωθεί να αποκρύψει ή να περιορίσει την πίστη του για να αποφεύγει τον κίνδυνο δίωξης. Η προστασία εδράζεται στην αυθεντική και ελεύθερη έκφραση της ταυτότητάς του, ακόμη κι αν αυτή αποκαλύπτεται δημόσια.

Η συλλογιστική αυτή δημιουργεί μια γέφυρα σύζευξης με την έννοια του πρόσφυγα *sur place*. Στις περιπτώσεις όπου ο φόβος δίωξης διαμορφώνεται εκτός της χώρας καταγωγής, όταν για παράδειγμα ο αιτών μεταστρέφεται σε άλλη θρησκεία, συμμετέχει ενεργά σε λατρευτικές πρακτικές ή αναπτύσσει δημόσια πολιτική δράση στην χώρα υποδοχής, το κυρίαρχο ζήτημα είναι αν η νέα αυτή δραστηριότητα, που συνιστά πλέον στοιχείο της προσωπικής του ταυτότητας, δημιουργεί πραγματικό κίνδυνο δίωξης σε περίπτωση επιστροφής. Η εν λόγω απόφαση του ΔΕΕ αποκλείει την προσέγγιση κατά την οποία ο αιτών θα όφειλε να σιωπήσει ή να αποκρύψει την πίστη και την δράση του για να μην κινδυνεύσει. Αντίθετα, εδραιώνει το δόγμα ότι ο πρόσφυγας προστατεύεται ακριβώς στην αυθεντική και ελεύθερη έκφραση των πεποιθήσεών του.

⁵Δύο υπήκοοι Πακιστάν, μέλη της θρησκευτικής κοινότητας των Αχμαντί, υπέβαλαν αίτηση διεθνούς προστασίας στη Γερμανία υποστηρίζοντας ότι κινδυνεύουν να διωχθούν στη χώρα καταγωγής τους λόγω των θρησκευτικών περιορισμών και ποινικών κυρώσεων που επιβάλλονται στους Αχμαντί για τη δημόσια άσκηση της πίστης τους. Το γερμανικό δικαστήριο υπέβαλε προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΕ σχετικά με το εάν η παρεμπόδιση της δημόσιας άσκησης θρησκείας μπορεί να συνιστά δίωξη κατά την Οδηγία 2004/83/EK.

Η απόφαση αυτή λειτουργεί ως ερμηνευτικό θεμέλιο, καθώς οι πρόσφυγες *sur place* που επικαλούνται κινδύνους δίωξης λόγω δραστηριοτήτων που ανέπτυξαν στην επικράτεια του κράτους υποδοχής (θρησκευτική μεταστροφή, πολιτική δράση, συμμετοχή σε αντικαθεστωτικά κινήματα) μπορούν να θεμελιώσουν την αίτησή τους στη νομολογία αυτή, επικαλούμενοι ότι η προστασία τους δεν προϋποθέτει αυτοπεριορισμό ή απόκρυψη ταυτότητας, αλλά αντίθετα εγγυάται την δυνατότητα ανεμπόδιστης δημόσιας έκφρασης. Με τον τρόπο αυτό, η απόφαση ενισχύει το κανονιστικό υπόβαθρο της προσφυγικής ιδιότητας ως δυναμικής και εξελισσόμενης, ικανής να καλύψει όχι μόνο προϋπάρχουσες αλλά και μεταγενέστερα αναδυόμενες μορφές δίωξης, ήτοι λειτουργεί ως ερμηνευτικός κρίκος που προετοιμάζει το έδαφος για την αναγνώριση της σημασίας της εξωεδαφικής διαμόρφωσης της προσφυγικής ιδιότητας.

Μια πιο πρόσφατη υπόθεση αφορά την απόφαση Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl v JF (C-222/22), η οποία έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα της *sur place* θρησκευτικής μεταστροφής, τοποθετώντας το ρητά στο πλαίσιο της μεταγενέστερης αίτησης κατά την Οδηγία 2013/32/ΕΕ σχετικά με τις κοινές διαδικασίες χορήγησης διεθνούς προστασίας στα κράτη - μέλη⁶. Ερμηνεύοντας το άρθρο 5 παρ. 3 της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ, σύμφωνα με το οποίο “Με την επιφύλαξη των διατάξεων της σύμβασης της Γενεύης, τα κράτη μέλη μπορούν να καθορίζουν ότι δεν αναγνωρίζεται καταρχήν καθεστώς πρόσφυγα στον αιτούντα που υποβάλλει μεταγενέστερη αίτηση, εάν ο κίνδυνος δίωξης βασίζεται σε περιστάσεις που ο αιτών προκάλεσε εσκεμμένως μετά την αναχώρησή του από τη χώρα καταγωγής”, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι, όταν η μεταγενέστερη αίτηση στηρίζεται σε αυτοδημιούργητες *sur place* περιστάσεις (π.χ. θρησκευτική μεταστροφή στην χώρα υποδοχής), οι αρχές οφείλουν να εξετάζουν τη γνησιότητα της μεταστροφής και τις πραγματικές συνέπειές της σε περίπτωση επιστροφής, χωρίς να επιτρέπεται ένας γενικός, εκ των προτέρων, αποκλεισμός στο στάδιο της ουσιαστικής κρίσης. Ειδικότερα, έκρινε ότι η παρ. 3 απαγορεύει εθνική ρύθμιση που απαιτεί οι επικαλούμενες *sur*

⁶Ως «μεταγενέστερη αίτηση» νοείται αίτηση διεθνούς προστασίας που υποβάλλεται μετά από τελεσίδικη απόφαση επί προηγούμενης αίτησης και η οποία, για να εξεταστεί περαιτέρω, πρέπει να προβάλλει νέα στοιχεία ή ευρήματα που σχετίζονται με την εκτίμηση του καθεστώτος (ιδίως κατά το άρθρο 40 της Οδηγίας για την κοινή διαδικασία χορήγησης διεθνούς προστασίας). Βλ. και απόφαση ΔΕΕ της 20ης Μαΐου 2021, LR κατά Bundesrepublik Deutschland, C-8/20, με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι: «Η έννοια της “μεταγενέστερης αιτήσεως” ορίζεται στο άρθρο 2, στοιχείο ιζ΄, της οδηγίας 2013/32 ως αφορώσα νέα αίτηση διεθνούς προστασίας η οποία υποβάλλεται μετά τη λήψη απρόσβλητης αποφάσεως επί προηγούμενης αιτήσεως» (σκέψη 34).

place περιστάσεις να είναι «έκφραση και συνέχεια» προϋπαρχουσών πεποιθήσεων στην χώρα καταγωγής, άρα δεν μπορεί να απορρίπτεται κατ' αρχήν η αναγνώριση προσφυγικού καθεστώτος μόνο επειδή η μεταστροφή ή άλλες δραστηριότητες έλαβαν χώρα *ex post* και δεν συνδέονται με παλαιότερες πεποιθήσεις. Η κατάχρηση διαδικασίας μπορεί μεν να συνεκτιμηθεί (εφόσον αποδεικνύεται ότι ο κίνδυνος «κατασκευάστηκε» αποκλειστικά για την απόκτηση προστασίας), ωστόσο ακόμη και τότε η εξέταση δεν σταματά, απαιτείται εξατομικευμένη αξιολόγηση του κινδύνου δίωξης κατά τα κριτήρια της Οδηγίας. Εν ολίγοις, λαμβάνοντας κατ' αρχάς υπ' όψιν ότι η Οδηγία της διαδικασίας χορήγησης διεθνούς προστασίας ρυθμίζει το παραδεκτό της μεταγενέστερης αίτησης (νέα στοιχεία και ευρήματα), η απόφαση C-222/22 διευκρινίζει ότι, όταν αυτή εξετάζεται επί της ουσίας, δεν μπορεί να τεθεί αυτοματοποιημένα μια απαίτηση συνέχειας που να εκτρέπει την ουσιαστική προστατευτική κρίση.

Το Δικαστήριο, και στις δύο υποθέσεις, υιοθέτησε μία ανθρωπιστική προσέγγιση, η οποία αναγνωρίζει τη δυναμική φύση της προσφυγικής ιδιότητας και επικεντρώνεται στην εξατομικευμένη αξιολόγηση. Συνακόλουθα, διαχωρίζει την ειλικρινή έκφραση πεποιθήσεων από καταχρηστικές ενέργειες, χωρίς να αποκλείει εκ προοιμίου τις δεύτερες. Η συμβολή της νομολογίας έγκειται στη διαμόρφωση μιας δίκαιης ισορροπίας που θα δρα προστατευτικά για όσους ευρίσκονται πραγματικά σε κίνδυνο να διωχθούν, ενώ ταυτόχρονα επιτρέπει την αντιμετώπιση καταχρηστικών αιτήσεων. Η νομολογία του Δικαστηρίου επιδιώκει να ισορροπήσει αφενός ανάμεσα στην ανάγκη προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και στην τήρηση της αρχής της μη επαναπροώθησης και αφετέρου στην ανάγκη αποτροπής καταχρηστικών αιτήσεων που υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα του συστήματος ασύλου.

Εξάλλου, χρήσιμη για την άντληση επιχειρημάτων ως προς την ερμηνεία της έννοιας του πρόσφυγα *sur place* και των επιτόπιων (*sur place*) δραστηριοτήτων, είτε αυτές αποτελούν προέκταση δραστηριοτήτων (πεποιθήσεων ή προσανατολισμών) που είχε ήδη ο αιτών στην χώρα καταγωγής είτε αποτελούν δραστηριότητες που ξεκίνησαν μετά την αναχώρηση του αιτούντος από την χώρα καταγωγής, είναι και η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το ΕΔΔΑ δεν ερμηνεύει μεν τη Σύμβαση της Γενεύης ούτε την Οδηγία 2011/95/ΕΕ, πλην, έχει εξετάσει την έννοια των *sur place* δραστηριοτήτων στο πλαίσιο εκδίκασης ατομικών προσφυγών κατά συμβαλλόμενου κράτους για παραβίαση του άρθρου 3 της Ευρωπαϊκής

Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) περί απαγόρευσης των βασανιστηρίων ή απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας σε περιπτώσεις επιστροφής αλλοδαπών στην χώρα καταγωγής κατόπιν απόρριψης αιτημάτων περί χορήγησης ασύλου⁷. Για παράδειγμα, στην υπόθεση S.F. και λοιποί κατά Σουηδίας⁸ οι προσφεύγοντες σύζυγοι, Ιρανοί υπήκοοι, κουρδικής και περσικής καταγωγής, συμμετείχαν σε πολιτικές δραστηριότητες κατά του ιρανικού καθεστώτος και υπέρ του κουρδικού ζητήματος, ο μεν σύζυγος τόσο κατά τον χρόνο διαμονής του στο Ιράν όσο και μετά την άφιξή του στη Σουηδία, η δε σύζυγος μετά την άφιξή της στη Σουηδία. Στην υπόθεση A.A. κατά Ελβετίας⁹, ο προσφεύγων, υπήκοος Σουδάν, έγινε πολιτικός ακτιβιστής μετά την αναχώρησή του από το Σουδάν και πιο συγκεκριμένα ενεργό μέλος του Απελευθερωτικού Κινήματος του Σουδάν-Ενότητα στην Ελβετία, ενώ οι υποθέσεις F.G. κατά Σουηδίας¹⁰ και A.A. κατά Ελβετίας¹¹ αφορούν σε περιπτώσεις *sur place* θρησκευτικής μεταστροφής, καθώς οι προσφεύγοντες, Ιρανός και Αφγανός υπήκοος, αντίστοιχα, ασπάστηκαν τον Χριστιανισμό στη Σουηδία και την Ελβετία αντίστοιχα.

Η νομολογία του ΕΔΔΑ είναι ιδιαίτερα χρήσιμη και για την άντληση επιχειρημάτων αναφορικά με τους επιμέρους παράγοντες των επικαλούμενων από τον αιτούντα δραστηριοτήτων, οι οποίοι θα μπορούσαν να ληφθούν υπόψη, προκειμένου να κριθεί κατά πόσο υφίσταται ανάγκη παροχής διεθνούς προστασίας στο πλαίσιο εξέτασης αιτήσεων που στηρίζονται σε δραστηριότητες του αιτούντος μετά την αναχώρησή του από την χώρα καταγωγής. Τέτοιους παράγοντες αποτελούν ενδεικτικά η ένταση (χαμηλή ή υψηλή) της δραστηριότητας, κατά πόσο η δραστηριότητα περιήλθε σε γνώση των αρχών της χώρας καταγωγής και ο τρόπος της πιθανής αντιμετώπισής της από αυτές¹², ο βαθμός στον οποίο η δραστηριότητα έχει καιροσκοπικά χαρακτηριστικά, δηλαδή

⁷European Union Agency for Asylum (EUAA): Προϋποθέσεις χορήγησης διεθνούς προστασίας – Δικαστική ανάλυση, 2η έκδοση, Ιανουάριος 2023, σελ. 187-188.

⁸ΕΔΔΑ, απόφαση της 15ης Μαΐου 2012, S.F. και λοιποί κατά Σουηδίας, αρ. 52077/10.

⁹ΕΔΔΑ, απόφαση της 7ης Ιανουαρίου 2014, A.A. κατά Ελβετίας, αρ. 58812/12.

¹⁰ΕΔΔΑ (Τμήμα Ευρείας Σύλληψης), απόφαση της 23ης Μαρτίου 2016, F.G. κατά Σουηδίας, αρ. 43611/11.

¹¹ΕΔΔΑ, απόφαση της 5ης Νοεμβρίου 2019, A.A. κατά Ελβετίας, αρ. 32218/17.

¹²UNHCR, Handbook, ό.π., παρ. 96 και UNHCR Κατευθυντήριες οδηγίες για τη διεθνή προστασία αριθ. 6: Η θρησκεία ως λόγος φόβου δίωξης στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 και/ή του Πρωτοκόλλου του 1967 για το Καθεστώς των Προσφύγων, 28 Απριλίου 2004, παράγραφος 36 όπου επισημαίνεται ότι: «Οι αποκαλούμενες “ιδιοτελείς” δραστηριότητες του αιτούντα άσυλο δεν αποδεικνύουν βάσιμο και δικαιολογημένο φόβο δίωξης για έναν από τους λόγους της Σύμβασης εάν η καιροσκοπική τους φύση είναι προφανής για όλους, συμπεριλαμβανομένων των αρχών της χώρας καταγωγής, και δεν επισύρουν σοβαρές και επικίνδυνες συνέπειες για τον ενδιαφερόμενο εάν επιστρέψει. Όμως, σε κάθε περίπτωση πρέπει να εξεταστούν οι

αναλήφθηκε με αποκλειστικό ή κύριο σκοπό τη δημιουργία των προϋποθέσεων για την υποβολή αίτησης διεθνούς προστασίας, οπότε η πρόθεση του αιτούντος θα μπορούσε να θεωρηθεί ως καταχρηστική και η αίτηση διεθνούς προστασίας ως «κατασκευασμένη»¹³. Για παράδειγμα, στην υπόθεση S.F. κατά Σουηδίας, το ΕΔΔΑ έλαβε υπόψη του ότι η πολιτική δραστηριότητα του προσφεύγοντος στην χώρα καταγωγής του ήταν χαμηλής έντασης, ωστόσο, η δραστηριότητά του αυτή εντατικοποιήθηκε στη Σουηδία, η πολιτική δε δραστηριότητα αμφοτέρων των προσφευγόντων ήταν συνεχής και εντεινόμενης σημασίας (εμφάνιση με φωτογραφίες και ονόματα σε διάφορους ιστότοπους και τηλεοπτικές εκπομπές, έκφραση απόψεων για ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Ιράν και κριτική κατά του ιρανικού καθεστώτος)¹⁴. Στην υπόθεση A.A. κατά Ελβετίας¹⁵ διαπιστώθηκε ότι υπήρχαν βάσιμοι λόγοι να πιστεύεται ότι ο προσφεύγων μπορεί να ήταν γνωστός στην κυβέρνηση του Σουδάν λόγω της συμμετοχής του σε διεθνείς συναντήσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, στις οποίες ήταν παρόντες εκπρόσωποι της κυβέρνησης του Σουδάν, και λόγω της διαφωνίας του με τον αδελφό του Προέδρου του Σουδάν. Στις υποθέσεις A.A. κατά Ελβετίας¹⁶ και F.G. κατά Σουηδίας¹⁷, το ΕΔΔΑ επισήμανε ότι όσον αφορά στις δραστηριότητες *sur place* είναι γενικά πολύ δύσκολο να εκτιμηθεί εάν ένα πρόσωπο ενδιαφέρεται πραγματικά για την εν λόγω δραστηριότητα, είτε πρόκειται για πολιτικό σκοπό είτε για θρησκεία, ή εάν το πρόσωπο επιδόθηκε σε αυτήν μόνο για να δημιουργήσει λόγους που θα μπορούσε να επικαλεστεί μετά την αναχώρησή του από την χώρα καταγωγής.

Σε όλες τις προαναφερόμενες περιπτώσεις το ΕΔΔΑ, προκειμένου να καταλήξει στην κρίση του κατά πόσο υφίσταται κίνδυνος να υποστεί ο προσφεύγων μεταχείριση αντίθεση προς το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ σε περίπτωση επιστροφής στην χώρα καταγωγής, προβαίνει σε αξιολόγηση της προσωπικής κατάστασης του προσφεύγοντος και, παράλληλα, συνεκτιμά τις συνθήκες που

συνέπειες της επιστροφής στη χώρα καταγωγής και κάθε ενδεχόμενη βλάβη που δικαιολογεί το καθεστώς του πρόσφυγα ή προστασία συμπληρωματικής μορφής».

¹³European Union Agency for Asylum (EUA): Προϋποθέσεις χορήγησης διεθνούς προστασίας – Δικαστική ανάλυση, ό.π., σελ. 190-196.

¹⁴ΕΔΔΑ, S.F. κατά Σουηδίας, 2012, ό.π., σκέψεις 67-68.

¹⁵ΕΔΔΑ, A.A. κατά Ελβετίας, 2014, ό.π., σκέψη 41.

¹⁶ΕΔΔΑ, A.A. κατά Ελβετίας, 2014, ό.π., σκέψη 41.

¹⁷ΕΔΔΑ (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης), F.G. κατά Σουηδίας, 2016, ό.π., σκέψη 123 και UNHCR Κατευθυντήριες οδηγίες για τη διεθνή προστασία αριθ. 6, ό.π., παράγραφοι 34-36 αναφορικά με την περίπτωση της θρησκευτικής μεταστροφής εκτός της χώρας καταγωγής και την αξιοπιστία του αιτούντος άσυλο.

επικρατούν στην χώρα καταγωγής. Η «αρχιτεκτονική» του σκεπτικού του ΕΔΔΑ προσομοιάζει με αυτήν που ακολουθείται στο πλαίσιο της ενωσιακής νομοθεσίας, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν συντρέχουν οι προϋποθέσεις αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας.

Η εξέλιξη της έννοιας του πρόσφυγα *sur place*: καταληκτικές σκέψεις

Η κατηγορία των προσφύγων *sur place* αποτυπώνει με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο τη δυναμική φύση της προσφυγικής ιδιότητας στο ευρωπαϊκό δίκαιο και την ανάγκη προσαρμογής του δικαίου στις μεταβαλλόμενες πραγματικότητες της διεθνούς ζωής. Η αναγνώριση ότι ο φόβος δίωξης μπορεί να διαμορφωθεί εκτός της χώρας καταγωγής, ως αποτέλεσμα νέων περιστάσεων ή δραστηριοτήτων του αιτούντος στο κράτος υποδοχής, αποτελεί κρίσιμη τομή στην εξέλιξη του συστήματος διεθνούς προστασίας. Σε αντίθεση με τη συνήθη έννοια της προσφυγικής ιδιότητας, όπου ο φόβος δίωξης υφίσταται ήδη κατά τη στιγμή της αναχώρησης από τη χώρα καταγωγής, οι *sur place* περιπτώσεις αποδεικνύουν ότι η προσφυγική ιδιότητα δεν είναι στατική αλλά μπορεί να γεννηθεί ή να διαμορφωθεί εκτός συνόρων, ήτοι εξωεδαφικά, είτε λόγω νέων πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων στην χώρα προέλευσης είτε λόγω προσωπικών επιλογών και δραστηριοτήτων του αιτούντος στο κράτος υποδοχής.

Η διεύρυνση της έννοιας του πρόσφυγα, αν και ενισχύει την προστασία των προσφύγων, εγείρει και προκλήσεις. Από τη μια πλευρά, υπάρχει η προσδοκία ότι το ευρωπαϊκό δίκαιο θα συνεχίσει να ερμηνεύεται με τρόπο που θα καλύπτει νέες μορφές δίωξης, ενσωματώνοντας μεταβολές που σχετίζονται με την πολιτική δράση, την ελευθερία έκφρασης ή τη θρησκευτική μεταστροφή. Από την άλλη, οι εθνικές αρχές καλούνται να διαχειριστούν την πρακτική δυσκολία της διάκρισης ανάμεσα σε ειλικρινείς αιτήσεις και σε καταχρηστικές πρακτικές που εργαλειοποιούν το *sur place* πλαίσιο. Η ανάγκη για δίκαιη αλλά και αποτελεσματική διαδικασία, που να διασφαλίζει την αξιοπιστία του συστήματος ασύλου χωρίς να θυσιάζει την ουσιαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, αποτελεί την κεντρική πρόκληση των επόμενων ετών.

Η ιδιάζουσα κατηγορία των προσφύγων *sur place* προστατεύεται και στο πλαίσιο του Κανονισμού (ΕΕ) 2024/1347 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Μαΐου 2024 για τις απαιτήσεις αναγνώρισης των υπηκόων τρίτων χωρών ή των ανιθαγενών ως δικαιούχων διεθνούς

προστασίας. Ο εν λόγω Κανονισμός, ο οποίος εντάσσεται στο πλέγμα της νέας ευρωπαϊκής νομοθεσίας για τη διαχείριση της μετανάστευσης και τη θέσπιση κοινού συστήματος ασύλου (Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο), θα εφαρμοστεί από 1η Ιουλίου 2026 και αντικαθιστά την Οδηγία 2011/95/ΕΕ. Στόχος του είναι να διασφαλίσει ότι τα κράτη μέλη εφαρμόζουν κοινά κριτήρια για τον προσδιορισμό των προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας και να καθιερώσει κοινή αντίληψη των εννοιών που συνδέονται με την *sur place* παροχή προστασίας¹⁸. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 5 του Κανονισμού προβλέπει ότι ο βάσιμος φόβος δίωξης μπορεί να θεμελιώνεται σε γεγονότα που έλαβαν χώρα μετά την αναχώρηση του αιτούντος ή σε δραστηριότητες που ανέπτυξε μετά την αποχώρησή του, ιδίως εάν αυτές αποτελούν εκδήλωση και προέκταση πεποιθήσεων, φρονημάτων ή προσανατολισμών που ήδη κατείχε. Παράλληλα, στην παράγραφο 2 ορίζεται ότι οι αρχές μπορούν να απορρίψουν αίτηση διεθνούς προστασίας όταν ο κίνδυνος δίωξης βασίζεται σε περιστάσεις που δημιουργήθηκαν από τον αιτούντα με αποκλειστικό ή κύριο σκοπό την υποβολή αίτησης, ως ένδειξη καταχρηστικότητας¹⁹. Ωστόσο, η διάταξη αυτή συνοδεύεται από τη ρητή επιφύλαξη ότι η απόφαση πρέπει σε κάθε περίπτωση να συνάδει με τη Σύμβαση της Γενεύης, την ΕΣΔΑ και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εξασφαλίζοντας έτσι την ουσιαστική προστασία.

Η νομολογία των ευρωπαϊκών δικαιοδοτικών οργάνων έχει καθοριστική συμβολή στην ανάδειξη και ερμηνευτική κατοχύρωση αυτής της κατηγορίας. Το ΔΕΕ, με τις αποφάσεις του, έχει θέσει τις βάσεις για την αναγνώριση της αυθεντικής, δημόσιας έκφρασης των πτυχών της ταυτότητας ως στοιχείου που χρήζει προστασίας, απορρίπτοντας την ιδέα ότι ο αιτών μπορεί να υποχρεωθεί σε αποσιώπηση ή αυτοπεριορισμό για να αποφύγει δίωξη. Αντίστοιχα, το ΕΔΔΑ έχει εμπλουτίσει το πλαίσιο με την αυστηρή εφαρμογή της αρχής της μη επαναπροώθησης, διασφαλίζοντας ότι οι ευρωπαϊκές έννομες τάξεις λειτουργούν με γνώμονα την πραγματική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Η σύγκλιση αυτών των δύο νομολογιακών παραδόσεων υπογραμμίζει ότι το δίκαιο του ασύλου στην Ευρώπη δεν αποτελεί μια περικόλειστη και στατική κατασκευή, αλλά ένα δυναμικό και

¹⁸Βλ. αιτιολογικές σκέψεις 7 και 31 του Κανονισμού (ΕΕ) 2024/1347.

¹⁹Βλ. και αιτιολογική σκέψη 36 του Κανονισμού (ΕΕ) 2024/1347.

ευέλικτο κανονιστικό σύστημα, το οποίο αναπλάθεται συνεχώς ώστε να ανταποκρίνεται στις νέες μορφές δίωξης που προκύπτουν. Η κατηγορία των προσφύγων *sur place* καθιστά εμφανές ότι η διεθνής προστασία δεν μπορεί να ερμηνεύεται περιοριστικά, αλλά πρέπει να προσανατολίζεται στην διαφύλαξη της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της αυθεντικής έκφρασης των στοιχείων της προσωπικότητας. Με τον τρόπο αυτό, η νομολογία του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ συνθέτει ένα πλαίσιο δίκαιης ισορροπίας, που περιλαμβάνει αφενός, την προστασία όσων πράγματι κινδυνεύουν να υποστούν δίωξη και αφετέρου, την ανάγκη θωράκισης του συστήματος ασύλου από καταχρηστικές πρακτικές.

Τελικά, οι πρόσφυγες *sur place* αποδεικνύουν ότι η προσφυγική ιδιότητα δεν είναι μια δεδομένη και αναλλοίωτη κατάσταση, αλλά μια έννοια με δυναμικό και εξελισσόμενο χαρακτήρα, η οποία αντανακλά τις κοινωνικές, πολιτικές και προσωπικές μεταβολές στον παγκόσμιο χάρτη. Η συμβολή της ευρωπαϊκής νομολογίας υπήρξε και παραμένει καθοριστική στη διαμόρφωση ενός προστατευτικού πλαισίου που συνδυάζει ανθρωπισμό, νομική σαφήνεια και θεσμική ισορροπία.